

Никола Бјелић

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ И/ИЛИ СРПСКА ПРЕВODНА КЊИЖЕВНОСТ: СРПСКИ ПИСЦИ КАО ПРЕВОДИОЦИ ПОЕЗИЈЕ¹

Прво питање које се намеће читаоцу, када види, односно прочита дело неког страног писца на свом матерњем језику у преводу писца своје сопствене културе, јесте: да ли је превод који је пред њим само обичан, пуки превод тог дела на његов језик, или је оно исто онолико дело писца који га је превео колико и писца који га је написао? Нарочито се то питање намеће када је у питању поетски текст, јер поетски текст у преводу никада није и не може бити веран оригиналу у оној мери у којој је то прозни текст. Дакле, поставља се питање да ли превод/препев у том случају припада преводној књижевности језика на који је преведено, или припада самој књижевности тог језика. Или још уже, да ли је оно превод тог писца и као такво у нижем рангу у односу на његова дела, или је оно, пак, равноправно са његовим осталим делима да се и оно може сматрати његовом оригиналном, аутохтоном творевином?

Одговор на ово питање је сложен и може бити и јесте различит, од случаја до случаја, од књижевности до књижевности, од писца до писца. У питању је, дакле, ауторство.

Ако се осврнемо на старије епохе, видећемо да је тамо ситуација била далеко једноставнија. Наиме, у давна времена верност оригиналу није била од пресудног значаја. Тадашњи условно речено „преводиоци” више су водили рачуна о идејама које треба да пренесу и о стилу којим ће се послужити да би то урадили, тако да се „преводи” које су они сачинили сматрају њиховим аутентичним делима. На том принципу настала је скоро цела римска књижевност, којој су за основ послужила дела хеленске књижевности, а обе ове књижевности инспирисале су касније, у 17. веку, књижевност класицизма.

¹ Рад је саопштен на 27. међународним Београдским преводилачким сусретима, 24. маја 2002. године у Народној библиотеци Србије.

Када су се из латинског језика развили романски језици, књижевност народа који су њима говорили била је писана на латинском језику, док се на тим језицима развијала усмена књижевност. Да би створили праву писану књижевност, писци ренесансе су се, као и њихови преци, обратили својим античким прецима за помоћ. То се прво десило у Италији у 14. веку, а потом и у Француској у 16. веку, нарочито деловањем песничке групе Плејада са Ронсаром и Ди Белеом на челу. Али, француски писци су узоре видели и у италијанским песницима. Тако је, на пример, Ди Белеова збирка *L'Olive* (1549) настала под утицајем италијанских песника, а читав низ песама из те збирке јесте превод/препев песама Петрарке, Ариоста, Бемба, Таса и др. Међутим, никада никоме не би пало на памет да те песме сматра преводима, а нарочито не плагијатима. Оне су за све оригинална Ди Белеова дела.

Сличан је случај и са романтизмом у руској књижевности. Иначе је традиција код Руса да се препеву које су радили њихови знаменити песници и писци објављују у њиховим делима (узмимо за пример Пастернака и његов превод Шекспировог *Хамлета*, али то је случај и са осталим писцима). Као илустрација, најбоље ће послужити велики Пушкин. У његовим изабраним делима, *Сочинения в трёх томах* из 1985, у 1. тому, заједно са његовим песмама објављени су и следећи његови препеви: „Из Ариостова 'Orlando furioso'“, „Из Alfieri“ (поэма „Филипп“), „Из Гафиза“, „Из Barry Cornwall“ (x2), „Мера за меру (отрывок)“, „Из Андре Шенје“ (x2), „Эвлега“ (из поэмы Парни „Иснель и Аслега“), „Сновидение“ (Вольтер, „Принцессе Ульрике Прусской“), „Старик“ (из Маро), „Делия“ (Сев), „Уединение“ (Арно, „Одинокество“), „Недавно бедный музульман...“ (из сказки „Каймак, или Потерянное доверие“ А. Бодрона де Сенесе), „Внѐмли, о Гелиос, ...“ („Слепец“, А. Шенје), „Прозерпина“ (из „Превращений Венеры“ Э.-Д. Парни), „Ты вынешь и молчишь...“ (из А. Шенје), „С португальского“ („Воспоминание“ бразильского поэта Т.-А. Гонзати), „Девственница“ (Вольтер), „Из Вольтера“ (сказка „Что нравится дамам“), „Сто лет минуло...“ („Отрывок из поэмы Мицкевича: Конрад Веленрод“), „Ещё одной высокой...“ (начало „Гимна к пенатам“ Р. Саути), „Мѐдок“ (тот же поэт английский), „Из сборника Афеня (Ксенофонт, Гедил и Эвбул – три стихотворения), „Будрис и его сыновья“ и „Воевода“ (А. Мицкевич), „Царей потомок...“ (из Горация), „Из Анакреона“ (три стихотворения), „Кто из богов...“ („К Помпею Вару“ Горация), „Как редко плату...“ (из „Жалобы“ С.-Т. Колриджа), „Из Ювенала“, „Золото и булат“ (неизвестный французский автор) итд. Укупно 35 песама. Али за нас су најинтересантије

његове *Песме западних Словена*. Ти „западни Словени” су Срби, јер се они налазе на западу од Русије. Пушкин је познавао неке Србе и интересовао се за њихову историју, књижевност и обичаје, јер је један Србин купио једног роба Арапина и поклонио га Петру Првом. Тај роб је био Пушкинов деда. Инспириран том причом о свом пореклу, Пушкин је учио српски језик и написао је и неколико оригиналних песама о Србима, нпр. песму „Карађорђевој кћери”. Многи не знају да су *Песме западних Словена* у ствари Пушкинов препев Меримеове збирке *La Guzla*, која је једна од највећих мистификација француске књижевности 19. века. Наиме, иако у предговору за ту књигу пише да је реч о песмама које је Мериме превео, реч је о његовим оригиналним делима инспирираним српском народном поезијом и историјом. Осим Меримеових, у Пушкиновој збирци има и наших народних песама које је он сам препевао са српског.

Видимо да је велики број Пушкинових песама, које се сматрају његовим аутентичним делима, у ствари његов препев страних песника и песама на руски језик. То је код Руса традиција.

Код нас је сасвим другачије стање. Осим превода црквених дела, које је почео да ради Свети Сава, и Доситејевих превода, веома је мало преведених дела која се сматрају аутентичним делом писца који их је превео. Узмимо за пример Змаја, Лазу Костића, Шантића, Дучића, Massuku. У њиховим сабраним делима нема ниједног њиховог препева. О преводима Шекспира које је урадио Лаза Костић не треба ни говорити, већ је о њима толико писано. Тај генијални човек, који „је стремио небесима, сав духом утонуо у космичка пространства” (Слободан Ракић), први је у српској култури дошао на идеју да преведе и нацији својој подари Шекспирова дела. Међутим, одмах пошто је његов *Хамлет* угледао светлост дана, уследиле су жучне критике на које је он још оштрије реаговао. Његови преводи су током времена уважавани, па омаловажени, па одбачени, да би се у новије време покренуо поступак преиспитивања и превредновања. Али, они никад нису били објављени у његовим делима, под његовим именом.

Слично је са многима после њега: са Десанком Максимовић, са Бранком Миљковићем, Миланом Дединцем, Јованом Христићем, Љубомиром Симовићем, Милорадом Павићем, Миодрагом Павловићем (мада су у његовим *Сабраним делима*, која је објавила „Просвета” 2000. године, објављене све антологије које је он саставио!), Бориславом Радовићем, или када је проза у питању: Глишићем, Милутином Ускоковићем, Видом Огњеновић, Милисавом Савићем,

Радославом Петковићем, Давидом Албахаријем, Александром Гаталицом итд.

Са Црњанским ствари стоје другачије. Наиме, у скоро свим издањима његове поезије објављују се и његове антологије јапанске и кинеске лирике, које је он приредио и превео са француског и енглеског језика. Дакле, реч је о песмама које нису преведене чак ни са изворног језика, већ путем језика посредника, а које су ипак објављене под његовим именом као његова дела, равноправно са *Лириком Итаке*.

Велики Станислав Винавер, песник, писац и есејиста, филозоф, музичар и математичар, ренесансни човек, и један од наших највећих језикословаца, на жалост много је познатији као преводац него као све остало што је био, а нарочито песник. То је вероватно зато што је у тој области био испред свог доба и његово време тек долази, али и зато што је он један од најгенијалнијих преводаца које смо имали. Већина његових превода су антологијски: *Гаргантуа и Пантагруел* Ф. Раблеа, *Велико завештање* Ф. Вијона, Нервалови сонети и избор из *1001 ноћи* са француског, *Стернов Тристрам Шенди* и *Керолова Алиса у земљи чуда* са енглеског, *Гетеови Јади младога Вертера* са немачког, *Доживљаји доброг војника Швејка у Првом светском рату* Ј. Хашека са чешког, итд. Ни он нема књигу превода под својим именом, мада је то приређивач његових *Сабраних дела*, Гојко Тешић, уврстио у издавачки план.

Боље среће су били Сима Пандуровић и Данило Киш. Киш има књигу својих препева у коју су ушли изабрани стихови које је он превео са мађарског, руског и француског. Она је чак доживела и више издања, а последње је „Просветино” из 2003.

Сима Пандуровић је много више превео него што је написао. Он је, у ствари, веома рано престао да пише поезију и остатак живота је посветио писању есеја и приказа, а највише превођењу. Превео је Корнејевог *Сину*, Молијеровог *Тартифа*, Расинову *Аталију*, Маривоову *Игру љубави и случаја*, Нервалове сонете, Ростанове *Романтичне душе*, Игоову драму *Краљ се забавља*, Жидове романе *Изабела* и *Иморалиста*, итд. У сарадњи са Живојином Симићем подухватио се колосалног посла да на српски преведу целокупног Шекспира. Превели су 26 комада, док је остало већ било преведено. До коначног циља остао им је био још само један корак, а то су Шекспирови сонети. Међутим, тај посао Пандуровић није могао обавити што због поодмакле старости, што „због тешке болести која је поред осталих јада (ампутирање ноге) проузроковала и песниково слепило”. На предлог самог унесрећеног барда српске поезије, сонете-

те је препевао тада млади песник, и сам данас бард исте поезије, Стеван Раичковић (о чему и сведочи у својој исповедној књизи *Горки талог искуства*). У Пандуровићевим *Делима* у пет књига објављене су две књиге његових препева, четврта и пета.

Поред поменутог препева Шекспирових сонета, Стеван Раичковић је објавио и *Десет љубавних сонета Ф. Петрарке посвећених Лаури*. Међутим, значајне су две књиге које је објавио под сопственим именом, јер је он ту и изабрао и приредио и препевао стихове. Прва је *Словенске риме* из 1975. У тој књизи налази се по један песник из свих словенских књижевности (према личном песниковом избору): из руске Борис Пастернак, из украјинске Максим Риљски, из белоруске Јанка Купала, из пољске Јулијан Тувим, из чешке Вићеслав Незвал, из словачке Лацо Новомески, из горњолужичкосрпске Кито Лоренц, из бугарске Јелисавета Багрјана, из словеначке Алојз Градник и из македонске Блаже Конески. Друга књига је *Седам руских песника* из 1990. (прво издање из 1970. било је *Шест руских песника*). Ту су заступљени Блок, Ахматова, Пастернак, Манделштам, Цветајева, Заболоцки и Бродски. У *Сабраним делима у 10 књига* из 1998. године у издању Завода за уџбенике и наставна средства, БИГЗ-а и СКЗ-а у 9. књизи под насловом *Препев* објављене су све ове четири књиге Раичковићевих препева на 579 страна. Можемо рећи да је Раичковић по томе јединствен у српској књижевности.

Интересантан је пример Милована Данојлића. Тај песник је врло вредан преводилац и на наш језик је са неколико језика превео велики број дела (Бродски, Сиоран, Арагон, Паунд, Јејтс, Силверстејн, Клодел, Хименес, Шекспир, Бодлер). У књизи његових изабраних стихова, *Разгореване ватре*, коју су, поводом награде „Десанка Максимовић”, 2000. године објавиле СКЗ, Задужбина Десанке Максимовић и Народна библиотека Србије, објављен је и избор из његових бројних препева. У засебном одељку књиге, који је насловљен „Препев и надопев”, објављени су препев: „Путовање у Визант” В.Б. Јејтса, „Ослобођење” Л. Арагона, „Canto XLV” Е. Паунда, „На степеништу” Н. Заболоцког, „Јездиш, а около су...” Ј. Бродског, „Бува” Ц. Дона, „Позив на путовање” Ш. Бодлера (чак две различите верзије препева), препев песме неизлечивог песника (Овидије), „Опет пролеће” Б. Пастернака, „Обредник за поздрав новом столећу” П. Клодела, као и „надопев” по Овидију, Ренеу Шару, Нострадамусу, Арагону, Рембоу, Калдерону, Шарлу Орлеанском и Ритбефу. У тих осамнаест песама представљен је, дакле, и његов врло значајни преводилачки рад, и то као стваралачки и оригиналан.

Још ћемо се позабавити песником Иваном. В. Лалићем. Иван В. Лалић, један од највећих српских песника друге половине 20. века, оставио је велики преводилачки опус, који обухвата како прозна дела (Jean Cassou, *El Greco*, Johann Wolfgang Goethe, *Patnje mladoga Vertera*, Wiliam Saroyan, *Rock Wagram*, Albert Camus, *Pad*), тако и позоришне комаде (Виљем Љус, *Лепотица Амхерста*, Кристофер Марлоу, *Тамерлан Велики* / са Бранком Лалић). Али највећи део тога опуса је управо поезија. Препевао је: 1) са француског: неке од Бодлерових песама, *Песме* Пјера Жан Жува; 2) са енглеског: *Влати траве* Волта Витмена, *Изабране песме* Т.С. Елиота (за шта је добио и награду за најбољи превод „Милош Ђурић”), *Авенију Америка* Ч. Симића, *Песме* Д. Гаскојна; 3) са немачког: *Одабрана дела* и *Хлеб и вино* Ф. Хелдерлина; 4) са италијанског: *Канционијер* Ф. Петрарке (са О. Делорком, С. Раичковићем и Љ. Симовићем). Препевао је и песме мађарског песника Шандора Вареша према прозном превода Кароља Ача. Осим тога, сачинио је и препевао *Антологију новије француске лирике*, *Антологију модерне америчке поезије* (са Б. Лалић) и *Антологију немачке лирике 20. века* (са Б. Живојиновићем). Године 1967. издао је и књигу под насловом *Песнички препеви* у издању Матице српске и СКЗ, која је доживела и друго издање 1972. Међутим, у *Делима* у 4 књиге, која су изашла после његове смрти 1997. године, у издању Завода за уџбенике и наставна средства а која је одлично приредио проф. др Александар Јовановић, нема нити један његов препев. Из тога би неупућени читалац могао да закључи или да Лалић није преводио или су његови преводи у поетском смислу мање вредни од превода других песника, што, наравно, није тачно. У питању су, вероватно, разлози сасвим другачије природе: можда је тако одлучио приређивач, а можда је реч и о разлозима техничке природе (ограниченост броја страна). У сваком случају, можемо констатовати да је велика штета што се у тим, иначе одлично приређеним књигама, не налазе сјајни препеви овога песника.

Можемо закључити да су примери најразличитији и да се из њих једино може извући правило да нема правила што се тиче ауторства и објављивања препева. Све зависи од самих песника, али у највећој мери од издавача, који се вероватно због трошкова не опредељују да објаве и књигу препева када припремају сабрана дела (а и због неисплативости: лоше се продају и песничке књиге, а камоли њихови препеви). Понекад то зависи и од приређивача, нарочито ако је песник покојни. Али, корен највероватније лежи и у нашој традицији, која је по том питању различита од неких поменутих.

Наше мишљење је да би било исправно сматрати препеве не само преводном књижевношћу, већ и оригиналном књижевношћу језика на који се препевава, у нашем случају српском књижевношћу. Иако се у новије време преводаштво сматра уметношћу, што оно заиста и јесте (а о чему су писали и Пандуровић и Андрић нпр.), ипак неће скоро доћи време када ћемо моћи да у посебним књигама читамо изабране препеве наших истакнутих преводаца. Но томе треба тежити. На свима нама је да водимо ту битку, а на издавачима је да за ауторство препева одлуче и реше, барем што се великих писаца тиче, ту хамлетовску Шекспирову дилему изречену на српском речима Симе Пандуровића: „Бити ил' не бити”².

---

2 Да не кажемо речима оспораваног и разбарушеног Лазе Костића: трт или мрт!